

İBN HALDÛN'UN UMRAN TEORİSİ VE TARİH BİLİNCİ^{1*}

Ahmet GEDİK^{**}

e-mail: ahmet.gedik@ikcu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6984-8267>

Citation/©: Gedik, A. (2024). İbn Haldûn'un Umran teorisi ve tarih bilinci. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 18, 263-280.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1564166>

Öz

Geçmişin bilgisine sahip olmak insana has bir durumdur. Bu özel durum kişinin bugününü anlamlı yaşamasına katkıda bulunduğu gibi, geleceğini de inşa sürecinde en önemli yardımcısıdır diyebiliriz. Tarih bilgisi insanın bugününü anlayıp geleceğe güvenli adımlarla ilerlemesini temin edecek bir bilinç hali kazandırmasıyla da kişi ve topluma çok büyük katkılarda bulunur. Hem insanı hem de toplumu ayakta tutacak olan güçlü bir temel oluşturan tarih bilinci, bireyin içerisinde yaşadığı toplumun uzun süredir elde ettiği kazanımların sonraki kuşaklara aktarılması görevini de yerine getirir. Bu hayati vazife hem bireye hem de canlı bir organizma olması hasebiyle topluma dinamizm kazandırır. Bu dinamizm tarihi bilginin birey ve toplumun hayatında nasıl kullanılmalı gerektiği ile ilgilidir. Geçmişte yaşananların sadece neden sonuç ilişkileri yumağı halinde incelenmesinin insan zihninde tarihi bilgilerin sıradanlaşması ve ilgi uyandırmaması tehlikesini de beraberinde getirdiği bir gerçektir. Günümüzdeki pek çok olayı anlamlandırma ve açıklama derdindeki ve sorumluluğundaki insan için tarihi bilgilerin sadece neden sonuç ilişkilerinde ibaret olmadığı üzerinde duran İbn Haldûn, geliştirdiği

* Bu çalışma 3-4 Ekim 2024 tarihinde İzmir'de düzenlenen "Dil, Din, Düşünce ve Yorum Sempozyumu I"de sunulan "İbn Haldun'un Umran Teorisi Işığında Genç Kuşaklara Tarih Şuuru Kazandırma Üzerine" isimli özet bildirden hareketle üretilmiştir.

** Dr., Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Umran Teorisi'yle önümüze yeni ufuklar açmaktadır. Bu çalışmanın amacı; İbn Haldûn'un Umran Teorisi'nde yer alan asabiyet, coğrafya ve nübüvvet kavramlarının tarih bilincinin geliştirilmesinde ve tarih ilminin öğrenilmesinde özellikle gençlere nasıl katkı sağlayacağını ortaya konulmasıdır. Çalışmamızda İbn Haldun'un *Mukaddime*'sindeki Umran Teorisi'nin ve dayanak noktaları olan asabiyet, coğrafya ve nübüvvetin toplumsal kanunların anlaşılabilirliğindeki olumlu etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam tarihi, Tarih bilinci, Umran teorisi, İbn Haldûn, Tunus, Mukaddime, Tarih eğitimi.

IBN KHALDUN'S THEORY OF UMRAN AND HISTORICAL CONSCIOUSNESS

Abstract

Possessing knowledge of the past is a characteristic unique to humans. This special attribute not only contributes to the meaningful living of the present but also serves as the most important aid in the process of constructing the future. Historical knowledge, by providing individuals with a conscious awareness that enables them to understand the present and take secure steps toward the future, greatly contributes to both individuals and society. Historical consciousness, which forms a strong foundation that sustains both the individual and society, also plays a crucial role in transmitting the achievements accumulated by the society over time to future generations. This vital task brings dynamism to both the individual and the society as a living organism. This dynamism is related to how historical knowledge should be used in the life of both the individual and the society. It is a well-established fact that examining the events of the past merely as a web of cause-and-effect relationships brings the risk of making historical knowledge mundane and unengaging in the human mind. Ibn Khaldun, who emphasizes that historical knowledge is not limited to cause-and-effect relationships, opens new horizons with his Theory of Umran, which seeks to offer a deeper understanding of contemporary events. The aim of this study is to explore how Ibn Khaldun's Theory of Umran, along with its foundational concepts of Asabiyyah (social cohesion), Geography, and Prophethood, can facilitate the learning of historical science and, in this context, help develop historical consciousness in young people by sparking their curiosity about the knowledge of the past. This study focuses on the positive impact of Ibn Khaldun's Theory of Umran and its foundational elements of Asabiyyah, Geography, and Prophethood as outlined in the *Muqaddimah*, on the understandability of societal laws.

Keywords: History of Islam, Historical consciousness, Theory of Umran, Ibn Khaldun, Tunisia, *Muqaddimah*, Education of History.

Giriş

Tarih, İbranice “ay” anlamına gelen “yarex” kelimesinden gelmektedir. Aynı şekilde Yunanca’dan Latince’ye geçen ve Tarih ilmi’ni ifade etmek için kullanılan “historia” kelimesi, Arapça’ya “astûra” (çoğulu, esâtir) olarak geçmiştir.

İbn Haldûn, *Mukaddime* adlı meşhur eserinde Tarih’i “yolu kutsal, faydası çok, amacı asil, bizi milletlerin ahlâklarındaki geçmiş durumlarına ve peygamberlerin siyerlerine götüren” ilim olarak tanımlamıştır. Böyle önemli kazançlar elde etmek isteyen kişi, sadece haberin rivayet gücüyle hareket etmemeli, olayların arkasındaki asıl sebeplere ulaşmaya gayret edip iyi bir tefekkür kabiliyetine sahip olmalıdır. Böyle bir tefekkür hali olmadan örf ve adetin ilkeleri, siyasetin kuralları ve şehirleşmenin doğası öğrenilemez (İbn Haldûn, 2014a, s. 291).

Özellikle genç kuşakların tarih şuuru kazanması, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşması ve devamlılığı açısından adeta bir zorunluluktur. Tarih şuuru fertlerin ve (canlı bir organizma olması hasebiyle) toplumların kimliklerini, değer yargılarını, geçmişten günümüze hediye olan kültürel miraslarını ve toplumsal bağlarını anlamalarını sağlar. Bu anlama aynı zamanda hem ferdi hem de toplumu gelecekle ilgili sağlıklı öngörülere ulaştırabilir. Tarihsel olayların analizine dayalı bir düşünce yapısı elde eden gençler toplumsal yapı içerisindeki önemli sorumluluklarının farkında olarak geleceklere yön verebilme gücünü kendilerinde bulurlar.

İçinde yaşadığı toplumun tarihsel birikiminin farkında olan gençler, ortak bir geçmiş üzerinde ayakları titremeden toplumun geleceğine yön verebilirler. Savaşlar, ekonomik krizler ve toplumsal hareketler gibi olayların sonuçlarını kavrayabilme yeteneği gençlerin bugünün dünyasını doğru analiz etme kapasitelerini arttırır.

Toplumların başından geçen olayların yer ve zaman gösterilerek anlatılmasına Tarih denilir. Böylesine yalın bir tarih tanımı yaptıktan sonra bu tanıma ilave edeceğimiz bilinç, nedensellik, olgu ve olaylar gibi bazı özellikler tarih ilminin, öğretiminin ve toplum için bilinçli bir şekilde tarihe yaklaşımının önemini arttıracak görüşündeyiz.

1. Tarih İlminin Faydaları

Tarih insanın kendisi için bir bilmedir. Bu kendini bilme, bireyin sadece kendisiyle ilgili bir bilme değil, insan olma bakımından bir bilgidir. Bu bilgi gençlere (içinde bulunduğu dönem itibarıyla en çok sorduğu sorulardan olan) “ben kimim” sorusuna cevap olacaktır (Collingwood, 1996, s. 40).

İnsan ömrü, çok çeşitli toplumsal meselelere çözüm bulabilmemize yardım edecek bilgi ve tecrübe edinmemiz için çok kısadır. Böylesine olumsuz gibi görünen zaman kavramının üstesinden Tarih ilminin yardımıyla gelebiliriz. Tarih bize zamanda yolculuk fırsatı vererek, bizim gibi düşünen, bizim gibi davranışlar sergileyen, insan olma bizimle aynı sıkıntıları

yaşayan bizden önceki toplumların tecrübelerinden yararlanma imkânı verir (Baykara, 1995, ss. 4-5).

İnsan zihninin ve davranışlarının bir ürünü olan tarihi öğrenen insan, içinde yaşadığı toplumsal yapıyı da öğrenmiş ve en önemlisi anlamış olur. Toplumu bugün ilgilendiren meselelere ait çözüm önerilerini de o toplumun geçmişinde -tarihinde- aramamız gerekmektedir.

İnsan bugünde, varlığını devam ettirmenin yegâne yolu olarak bir toplum içerisinde yaşarken geleceğini planlar. Bu planlama içerisinde zihnini daima meşgul eden geleceğin kaygılarıyla boğuşan birey için geçmiş bilgilerin bir yığını gibi görülen tarih önemsiz görülebilir. Fakat kişinin kendini ve içerisinde yaşadığı toplumu anlama çabasında ona en büyük yardımcı yapacak olan da tarih bilgisidir. Bu açıdan bakıldığında insanların ruhlarının bedenlerine yetişmekte zorlandığı günümüz sürat dünyasında, gençlerimizin bugününü anlamlandırma çabalarında ve yarınını köprü kurabilme gayretlerinde tarih bilinci son derece hayati bir öneme sahiptir.

İnsanların uzun bir süre içerisinde, aynı coğrafyada bir arada yaşama tecrübelerinin ürünü olarak görebileceğimiz kimliği veya daha farklı bir ifadeyle aidiyet duygusunu şekillendiren, "geçmiş"tir. Geçmişin genç kuşaklarca bilinip anlaşılması ve gelecek kuşaklara aktarılması toplumun sağlıklı ve müreffeh bir yaşam sürmesinin anahtarlarıdır (Aslan & Akçalı, 2007, s. 125).

Tarih ilmi çok şerefli ve insanı onurlandıran bir ilimdir. İnsan yaşamının olgunluk dönemi de demek olan yaşlılık, tecrübî açıdan ne kadar değerliyse milletlerin uzun zaman dilimlerinde görünür ve bilinir kıldıkları insan ürünleri de o kadar değerlidir. Gelişmiş toplumlara baktığımızda, Tarih ilmine verilen değeri de anlayabiliriz (Togan, 1985, s. 18). Olgunlaşmasını henüz tamamlayamamış toplumlarda tarih adeta bir "hiç"tir. Modernite üzerinden sadece "âni"ni yaşaması telkin edilen gelişmemiş toplumlarda tarih gereksiz bir bilgi yığındır. Böyle toplumlar, tarihine önem verip kendisini bilen ve kendisini de iyi bildiği için diğer insanlara rahatça sunan ve anlatabilen toplumlara hep hayranlık duyarlar ve onları körü körüne taklit ederler. Taklit eden değil, taklit edilen toplum olma, Tarih ilmine verilen değerle elde edilir.

Gençlerimizin eğitiminde, onları hayata hazırlama aşamasında ilköğretimden yükseköğretime ve hatta lisansüstü çalışmaların yapıldığı enstitülere kadar verilen derslerin onların yaşamını kolaylaştırıcı ve ona anlam katıcı yönlerinin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda öncelikle gençlerimize tarih derslerinin önemi hakkında açıklayıcı ve ikna edici bir çaba içerisinde olmamız şarttır (Stearns, 2009, ss. 118-119).

Tarih, gençlerimize olayların nedenleri hakkında bilgi verir ve dahası cevap alabileceklerini umdukları her soruyu sorma heyecanı kazandırır. Tarih, gençlerimiz için geçmişte olup bitmiş olaylar yığını olmaktan çıkıp da gününü ve yarınını aydınlatan, sebepleri ve

sonuçlarını öğrenmekten heyecan duyacağı dinamik bir hale dönüştükçe mutlaka gençlerin ilgileri de artacaktır (Carr, 2009, s. 145).

2. Tarih Bilinci Nedir?

Tarih bilinci insanın içinde yaşadığı topluma ait bilgi ve tecrübeleri öğrenmesi ve bu öğrendiklerini de karşılaştığı çeşitli sorunların çözümünde kullanabilmesidir. Geçmişî anlayabilme gücü ve yeteneği insanda aynı zamanda tarih bilinci oluşumuna katkıda bulunur. Tarih bilincinin insanda oluşabilmesi tarihi bilgilere dayanmaktadır. Bu açıdan baktığımızda bireyin içinde yaşadığı toplumun ve ülkenin uzak ve yakın geçmişinin bilinmesi tarih bilinci için şarttır (Özdemir, 2018, s. 121).

Tarihdeki olgu ve olayların incelenmesini, bir nedenler zincirinin incelenmesi olarak değerlendirdiğimizde (Carr, 2009, ss. 145-146) karşımıza *bilinç* çıkmaktadır. İnsanı diğer tüm canlılardan ayıran bilinçlilik hali, onun geçmişine yönelimini de etkilemekte, bu bilinçli bir geçmişe yönelim aynı zamanda bu gününü anlamlı kılmaktadır. İnsanın kendini ve dış dünyayı, içinde bulunduğu ilişkiler ağını anlaması ve tanımlamasına aynı zamanda bilinçlilik hali de diyebiliriz. Bu bilinçlilik haliyle insan geçmişî ve bugünü arasında bağ kurarak geleceğine yönelik anlamlı çıkarımlar yapabilir (Ünalp, 2022, s. 298). İşte tarih bilinci de diyebileceğimiz, geçmişini bilip geleceğine yönelik anlamlı çıkarımlar yapabilme yeteneği sayesinde insan ve içerisinde yaşadığı toplumda süreklilik algısı da oluşur.

“Geçmişte, insanın hemcinsiyle veya yaşadığı çevre ile ilişkisini gerek birey gerek millet, devlet düzeyinde, çift taraflı olarak neden(ler)-hâdise(ler)-sonuç(lar) veya daha farklı yöntemler çerçevesinde ele alan, inceleyen, anlatan, yorumlayan ve konumlandırılan ilim dalı” şeklinde tanımlanan Tarih (Öz, 2017, s. 13), onu hedefleyen insanda tam anlamıyla bir bilinç halini gerektirir. Tarihi masaldan, ütopyadan, mitolojiden veya dedikodudan ayıran bu bilinçlilik hali gençlerimize aynı topraklarda yaşayıp, ortak bir geçmişten gelen toplumla entegre olma imkânı sağlar.

Bir toplumun üyesi ve hatta onu oluşturan temel ögesi olması açısından insan, zaman dilimi ve aynı coğrafyayı paylaşıp, ortak bir geçmişin ürünü olduğunu düşündüğü diğer insanlarla yatay ilişkilerini geliştirdiği ölçüde birlik ve beraberlik içerisinde geleceğe ait planlar yapabilir. Bizim burada önemine binaen dikkat çekmek istediğimiz konu şudur ki; toplumsal birlik ve beraberliğe katkı sunan bir başka ilişki türü de dikey ilişkidir. Dikey ilişkiden kastımız, yaşayanların yaşamayanlarla ilişkisidir. Bu dikey ilişki, insanda tarih ilminin kazandırabileceği bilinç haliyle gerçekleşebilir. Kendisinin bu zamandaki ve mekandaki yerini (içinde bulunduğu dönem itibarıyla) merak eden gencimize aradığı cevapların geçmişinde olduğu mesajını tarih bilinci verebilir.

Tarih bilinci, gencin, içinde bulunduğu ve ona ait güncel meselelerin yegâne kaynağı olan toplumla, onu anlama ilişkisi içerisinde, ortak bir bellek ve kimlik oluşturma sürecini inşa eder (Aslan & Akçalı, 2007, ss. 125-126). Geleceğini planlama derdindeki gencimize

vereceğimiz tarih bilinci ile daha aydınlık bir gelecek yolunda ilerleme imkânı vermiş ve onu güncel sıfatını verdiğimiz her türlü sıkıntıdan kurtarmış da oluruz.

3. İbn Haldûn'un Hayatına Kısa Bir Bakış

1 Ramazan 732 yılında (27 Mayıs 1332) Tunus'ta dünyaya geldi. Atalarının Yemen'in Hadramut bölgesinden fetihlerle buraya gelmesi sebebiyle "Hadramî", hayatının önemli bir kısmını Kuzey Afrika'da geçirmiş olmasından dolayı "Mağribî", Tunus'ta doğmuş olması sebebiyle de "Tunisî" nisbeleriyle anılmıştır (Uludağ, 1999, s. 538).

İbn Haldûn'un ataları, öncelikle İslam fetihleriyle birlikte Endülüs'e yerleşmişlerdir. İbn Haldûn'un mensubu olduğu aile hem Endülüs hem de Mağrib'de kurulan devletlerin yönetimlerinde görev almıştır. Bu görev alma zaman zaman destek şeklinde olduğu gibi muhalefet ve hatta yönetimi ele geçirme şeklinde de olmuştur (Gökdağ, 2021, s. 212). Reconquista'nın etkisiyle hızla ilerleyen Hıristiyan fetihleri neticesinde aile Tunus'a göçmüştür.

İbn Haldûn'un dedesi Muhammed'in Bicâye'de yüksek idâri bir görevi (hâciplik) vardı. Fakat babası Muhammed ise idâri bir görev almamış, ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgul olmuştur. İbn Haldûn ilk bilgilerini babasından almıştır. Muhammed b. Sa'd b. Bürâ el-Ensârî'nin derslerini takip etti. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi ve Kıraat İlmî'ni öğrendi. Muhammed b. Arabî el-Hasâyirî, Ahmed b. Kassâr, Muhammed b. Bahr, Muhammed b. Şevvâş ez-Zerzâlî ve Muhammed b. Câbir el-Vâdîâşî gibi ünlü alimlerden Arap Dil'i'ni öğrendi. Ayrıca, *Sahih-i Müslim* ve *el-Muvatta* ile *Kütüb-i Sitte*'nin bazı bölümlerini Vâdîâşî'den okudu. Fıkıh alanında ise Muhammed el-Kasîr, Muhammed b. Abdullah el-Ceyyânî ve İbn Abdüsselâm el-Hevvârîden ders aldı (Uludağ, 1999, s. 538).

İbn Haldûn yaşamının sonraki dönemlerinde bir seçim yaptı ve bu seçim onu dedesinin yolu olan bürokrasiye, yüksek mevkilerdeki devlet görevlerine yöneltti. Babası gibi ilim yolunu değil de dedesinin görev aldığı devlet görevlerini tercih etmesi maceralı bir hayatı yaşamasını sağladı. Pek çok kere, Endülüs, Tunus ve Fas arasında mekik dokudu. Hareketli Kuzey Afrika siyasi yaşamı ona zaman zaman arzuladığı güç ve makamları sağladı (Gökdağ, 2021, ss. 212-213).

Endülüs ve Mağrib'teki çalkantılı ve zamanla kendisi ve ailesi için tehlikeli olmaya başlayan siyasi ortamdan uzaklaşmayı düşünen İbn Haldûn, Hac ibadetini yerine getirmek düşüncesiyle Fas'tan ayrılarak Mısır'a doğru yola çıktı. 784/1382 yılı Ramazan Bayramı günü İskenderiye'ye ulaşan İbn Haldûn, Hac hazırlıklarını tamamlayıp Hicaz'a doğru yola çıkmak yerine Mısır'da kalmayı tercih etti. Asıl amacı Hac ibadeti olmayan İbn Haldûn, Kahire'ye yerleşmek için yola çıkmıştı. İlk gördüğünde hem şehir hem de medeniyet merkezi olarak onu etkileyen Kahire'de, Sultan Berkuk'un himayesinde önemli görevler aldı. 19 Cemâziyelâhir 786 (8 Ağustos 1384) tarihinde "Velîyyüddin" unvanıyla Mâlîki Kâdilkudâtlık görevine getirildi ve Sâlihiyye Medresesi'nde düzenlenen bir törenle göreve başladı.

Memlûk sultanlarının ilme ve alime düşkünlükleri, Mısır'ı medeniyet merkezi haline getirerek İbn Haldûn'un son yirmi dört yılını burada geçirmesini sağladı. Mağrib'den Mısır'a gelmeden çok önce İbn Haldûn'un ilmî şöhreti bu coğrafyaya ulaşmıştı. Mısır halkı ve yöneticileri ona gerekli maddi-manevi desteği sağladığı gibi onun ilminden de yeterince istifade etti (İbn Haldûn, 2014a, ss. 80-81).

Dimeşk üzerine yürüyen Timur'un ordusuna karşı Memlûk Sultanı Ferec ile birlikte sefere çıkan İbn Haldûn'un, küçük çatışmalar dışında büyük bir savaşa girme durumu olmadı. İbn Haldûn, Mısır'da bir isyanı bastırmak üzere geri dönen Sultan Ferec'in ardından Timur'la görüşme kararı aldı ve ona Asabiye ile ilgili teorisini anlatma fırsatı yakaladı (803/1401). Timur'un isteği üzerine İbn Haldûn, Asabiye Teorisini yazılı olarak da kendisine teslim etti (İbn Haldûn, 2014a, ss. 96-101). İbn Haldûn, 26 Ramazan 808 (17 Mart 1406) tarihinde Mısır'da vefat etti ve Bâbunnasr karşısındaki Sûfiye Kabristanı'na defnedildi (Uludağ, 1999, s. 541).

Ailesinin, Yemen'in Hadramut bölgesinden çıkarak, İslam fetihleriyle ele geçirilen büyük medeniyet merkezi Endülüs'e yerleşmesi, ardından Tunus ve Fas yolculukları ve dahası XIV. yüzyılın ikinci yarısındaki Kuzey Afrika ve Endülüs'te mevcut siyasi ve kültürel yapının kırılma noktaları İbn Haldûn'a ilmî ve siyasi açıdan çok şey katmıştı. İbn Haldûn'un yaratılıştan itibaren zamanına kadar geçen olayları kaleme aldığı genel tarih kitabı olma özelliği taşıyan *Kitâbü'l-İber* ve onun birinci cildini oluşturan *Mukaddime*'yi hayata geçirebilecek zihni altyapı böyle hareketli ve bereketli bir ömür ile mümkün olmuştu.

4. Umran Teorisi

İbn Haldûn, *Mukaddime* adlı eserinin birinci cildinde dünün ve bugünün olaylarının derinliklerine inerek insanları gaflet uykusundan uyandıracak ve onların insanlığın umranına dair kanunları keşfedebilecek yeni bir sistem geliştirdiğinden bahseder. Bu sistem içerisinde Endülüs ve Kuzey Afrika Müslümanları olan Arap ve Berberilerin tabiatını inceler, buradan hareketle insanoğlunun tabiatı hakkında olgulara ulaşmaya çalışır (İbn Haldûn, 2014a, ss. 282-286).

Tarih ilminin çok faydalı ve tarihle uğraşmanın şerefli bir iş olduğunu vurguladığı *Mukaddime*'de İbn Haldûn, müfessirlerin, tarihçilerin ve hadisçilerin içine düştüğü bir yanlış ifade eder. İbn Haldûn'a göre, onlar sadece güçlü rivayetleri aldılar; ancak bunları sebep-sonuç ilişkisi içinde incelemediler. Bu nedenle olaylardan olgulara geçemediler (İbn Haldûn, 2014a, s. 290).

İnsanlar bir toplum içerisinde Umrân'ı meydana getirebilirler. Dünya üzerindeki tüm oluş ve yok oluşlar insana dairdir. Veba gibi bir salgın veya Moğol istilası gibi çok büyük bir kıyımdan sonra azalan insan nüfusuyla birlikte Umrân'a ait oluşlar da azalır. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları, adeta kendisi de bir canlı özelliği gösteren Umrân da yeri geldiğinde fesada uğrayabilir (İbn Haldûn, 2014a, s. 326).

Umran İlmî'nin inceliklerine ulaşabilmek için insan her duyduğu haberi araştırmadan sıhhati hakkında hemen hüküm vermemelidir. İyi bilmelidir ki, o haberi veren kişi de hata yapmış olabilir. Övülme isteği ve sahip olunan bazı ön bilgiler insanlarla ilgili geçmiş bilgisini bizlere aktarırken tarihçilere hata yaptırabilir. Akıl süzgecinden geçirilen bilgiler ve olaylardan olgulara giden bir yol bizleri gerçeğe götürebilir (İbn Haldûn, 2014a, s. 330).

İnsanları taklitten kurtardığını ifade ettiği ve aynı zamanda toplumda meydana gelen değişimleri sebep ve sonuçlarıyla birlikte açıkladığı bu sistem içerisinde coğrafya, çok önemli bir dayanak noktasıdır. *Mukaddime*'nin birinci Cildinde fizikî ve beşerî coğrafya ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer veren İbn Haldûn, özellikle coğrafyanın genelde toplumun özelde ise insanın yaşamında ne gibi değişiklikler ortaya çıkardığını örnekleriyle anlatır (İbn Haldûn, 2014a, ss. 342-405). Sultan Ferec ile birlikte Timur'a karşı Şam bölgesini savunma amacıyla Dımeşk'e vardığında Timur ile aralarında bir görüşme gerçekleşir. Moğolların askeri başarılarının arkasında yatan en önemli sebeplerden biri olan fizikî ve beşerî coğrafyaya merak burada da kendisini göstermiştir. Timur, İbn Haldûn'un Mağrib coğrafyasına dair anlattıklarından çok etkilenmiş ve bu bölgede yaşayanlar ile ilgili kendisinden anlatılanların yazıya geçirilmesini istemiştir (İbn Haldûn, 2014a, ss. 96-101).

İbn Haldûn'a göre her oluş, varlık bir amaç doğrultusundadır. İnsan yaratılış icabı mutlaka bir topluluk oluşturmakta, toplumsal hayatta var oluş bir asabiyete, asabiyet ise mülke dayanır. İbn Haldûn, bu âlemdeki varoluş ve yok oluşların zamana ve mekâna göre değişmeyen sabit kuralları olan "sünnetullah"ın keşfedilmesinin önemi üzerinde durur (Görgün, 1999, s. 544).

Mukaddime'de İbn Haldûn, insandan topluma, toplumdan asabiyete, asabiyetten mülke değişim ve dönüşümü örnekleriyle anlatmıştır. İbn Haldûn'un *Mukaddimesi*'nde, insanların bir araya gelip topluluk oluşturmaları, asabiyet sonrası mülke sahip olmaları ve devlet oluşturduktan sonraki beş aşama kuralı şeklinde formüle ettiği bölümden alıntı yapmak konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacağından burada olduğu gibi bu kısmı veriyoruz:

"Bilin ki; devlet farklı aşamalardan ve her defasında yenilenen hallerden geçer. Devleti oluşturan insanlar bu beş farklı aşamada birbirinden farklı olacağı gibi devletin de birbirinden farklı beş ayrı karakteri vardır. (Kuruluş ve yıkılış aşamasında):

Birinci aşama: Fethetme ve diğerinin elinden mülkü alma ve yeni devletin ilk kuruluşu,

İkinci aşama: Halk üzerinde hükmetme dönemi ve idarecinin kendi klanını ayrıcalıklı tuttuğu aşama,

Üçüncü aşama: Boş zaman aşaması, şöhret sahibi olmak, para toplamak ve eski eserleri ihya etmek gibi faaliyetlere devletin enerjisini harcaması,

Dördüncü aşama: Memnuniyet ve huzur dönemi, devlet yöneticisi seleflerinin yaptıklarıyla yetinir, onların ayak izlerini taklit eder,

Beşinci aşama: İsrâf ve savurganlık dönemi, devletin sahibi bu aşamada gösteriş uğruna savurganlık yapar. Devlet bu aşamada yaşlılık doğasını geliştirir ve içinden çıkamadığı kronik bir hastalık sebebiyle yok olup gider.” (İbn Haldûn, 2014b, ss. 543-544).

İbn Haldûn (1332-1406), ünlü eseri *Mukaddime'*de Umran ilminin temellerini atmıştır. Yaşadığı dönemden dört asır sonra değeri anlaşılan bu tarihçi, *Mukaddime'*de Umran ilmi'nden bahsetmektedir. Umran ilmi, insanın toplumsal yaşamını karakterize eden ve bu yaşamın tüm yönlerini açığa çıkaran bir bilim dalıdır (Özlem, 2016, s. 42).

Bu ilmin amacı, insanları yaşanmış olayların sürekli aynı şekilde tekrardan cereyan edecekmiş şeklindeki bir düşünce cenderesinden kurtarmaktır. Umran ilmi, geçmişte yaşanmış olaylar ile gelecekteki olaylar arasında bağlantı kurabilecek bir bilinç halini insan zihninde inşa etmek ister. Böylelikle her defasında tekrarlanan olaylar silsilesinin ardındaki temel kanunları keşfedebilmek insana, bu dünyada daha müreffeh bir hayat yaşamasına imkân vermektedir (İbn Haldûn, 2014a, ss. 340-405; Uludağ, 1999, s. 543).

XIV. yüzyılda, İbn Haldûn'un yetiştiği Kuzey Afrika, siyasi, toplumsal ve ekonomik buhranlarla derinden sarsılmıştı. Reconquista sürecinin etkisi altında, İslam toplumları varlık alanlarıyla ilişkilerini yeniden tesis etmekte güçlük çekiyor ve bu durum, toplumsal çöküşün belirtileri olarak kendini gösteriyordu. Böyle bir bağlamda, toplumun ıslahına yönelik olarak kaleme alınan *Mukaddime'*de sunulan Umran ilmi, toplumun çeşitli yönlerini derinlemesine analiz ederek, onun asıl varlık âlemiyle yeniden bir bağ kurabilmesi için bir dizi yöntem sunmaktadır. Bu ilim dalını asıl değerli kılan (çok önemli olsa da) mevcut tarihi bilgilere eleştirel bakış açısıyla yaklaşması değil toplumu canlı bir varlık olarak görmesidir. Tarihi olaylara bu açıdan yaklaşılması insanların geçmiş ve gelecek arasında bağ kurabilmesine yardımcı olup, toplumsal olayların ardındaki kanunların keşfedebilme imkânı sağlamaktadır.

İnsanın toplumsal bir varlık olması, toplumun bir canlı gibi incelenmesini gerekli kılmaktadır. İbn Haldûn'un temellerini attığı ve örneklerle daha anlaşılır kılmaya çalıştığı Umran'ın dayandığı temeller; asabiyet, coğrafya ve nübüvettir. Toplum yapısını etkileyen bu üç unsurun bilinmesi gençlerimize tarih bilinci kazandırmada en önemli yardımcımız olacaktır.

4.1. Asabiyet

Asabiyet, a-s-b kökünden türemiştir. Asabe de aynı kökten gelmekte ve baba tarafından kan bağı bulunan yakınların oluşturduğu topluluk demektir (Ensârî, 2003, s. 166). Asabiyet ise; aralarında baba tarafından kan bağı bulunan topluluğun tüm fertlerini bir arada tutan ve topluluğun varlığını tehdit eden bir dış saldırı durumunda onlara bu saldırıya karşılık

verecek gücü sağlayan veya başka bir topluluğa saldırı anında tereddüt etmeden aile üyelerinin ortak hareket etmelerini sağlayan birlik ve dayanışma ruhudur. Ailede en güçlü haliyle mevcut olan asabiyet, aşiret ve kabileye doğru yayılmaya başladıkça gücünü kaybederdi (Görgün, 2020, s. 453).

İlk etapta tanımlandığı şekliyle asabiyet, baba tarafından kan bağına dayalı olması özelliğiyle dar bir çerçeveye sahiptir. İbn Haldûn'un tarih ve toplum sisteminde bu kavram daha geniş ve kapsayıcı bir hale gelip, toplumsal dinamiklerin itici gücü haline gelmiştir (Apak, 2016, s. 55). Kan bağına insanlık için doğal ve gerçek olan bağ olduğunu vurgulayan İbn Haldûn, istisnası çok az olmakla birlikte akrabaların haklarına tecavüz söz konusu olduğunda bu bağın gücünün ortaya çıktığını ve haksızlığa uğrayan yakınıyla ilgili olarak o kişinin kalbinde bir yumuşaklık hâsıl olduğunu belirtir. Sonuç olarak o kişinin kalbinde akrabasının zor durumdan hemen kurtarılmasını arzulayan bir duygu oluşur ve bu durum son derece insani bir durumdur (İbn Haldûn, 2014b, s. 481).

Asabiyet, cahiliyye döneminde soy ve ırk üstünlüğüne dayalı dar bir kavmiyetçilik şeklindeydi. Kabileyi hukukun olmadığı ibtidai şartlar altında bir arada tutsa da haksız da olsa kan bağı olan kişiye yardım etme gibi olumsuz çok fazla yönü vardı (Apak, 2011, s. 76). Kur'ân-ı Kerim'de bu zihniyet reddedilmiştir (Tekâsür 102/1-8).

Hz. Muhammed (s.a.s.), özellikle Müslüman toplumlar arasında birlik ve beraberliği zedeleyen ve adaletsizliklere yol açan asabiyet duygusunun yeniden canlanmasından derin bir endişe duymuştur. Bu bağlamda, adaletin tesis edilmesi ve hak yolunda yardımlaşmanın teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İbn Haldûn dar ve olumsuz yönleri bulunan asabiyet kavramını daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alarak devletlerin ve büyük imparatorlukların kuruluşundaki en önemli güç haline geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, toplumların ister küçük ister büyük ölçekli olsun, sürekliliğini sağlayan temel unsur asabiyet duygusudur. Sadece kan ve akrabalık bağlarına dayanmayıp, ortak bir toplumsal şuurlu hali ve zorluklar karşısında dayanışma duyguları gibi alanlardan beslenen asabiyyenin anlaşılabilirliği, günümüz gençlerinin milli birlik ve dayanışma duygularıyla güven içerisinde bir toplum inşa etme süreçlerinde en önemli güç olacaktır.

Her toplumun kendine özgü bir gelişim süreci vardır; bu süreçler, insandaki doğum, büyüme ve ölüm döngüsüne benzer. Bu bağlamda, toplumu anlamada asabiyyenin rolü, insanın ruhuna eşdeğerdir (Özlem, 2016, s. 45).

Asabiyyetin, toplumsal olayları anlamadaki önemiyle ilgili olarak İbn Haldûn, İslam fetihlerini örnek vermektedir. İlk zamanlardaki heyecanın, başarının zamanla azalmasının ve Müslümanların daha da ileriye gidemeyişlerinin sebebi olarak asabiyyetin son sınırına ulaşmasını gösterir (İbn Haldûn, 2014b, ss. 534-536).

Günümüzde sıklıkla ifade edildiği üzere devrim önce kendi çocuklarını yer ifadesi, tarih sayfalarında iktidara gelen kişilerin gücü fazlasıyla elinde tuttıkları dönemlerde artık

asabiye sahibi olan ve idarecileri iktidara getiren, gayretli ve hak sahibi kişilerin zamanla yönetimden uzaklaştırılmak istenmelerinin adeta bir kanun olduğunu İbn Haldûn'un Umran ilminde rahatlıkla bulabiliriz (İbn Haldûn, 2014b, s. 543).

4.2. Coğrafya

Coğrafya, Umran ilminin anlaşılmasında önemli bir etkidir. Umran ilminde coğrafya, insanların kendilerini içinde buldukları, zorunlu olarak ilişki içerisinde oldukları ve varoluşlarını bu ilişki içerisinde devam ettirdikleri fizikî çevreyi ifade eder (Görgün, 2020, s. 118).

İbn Haldûn'a göre insanlığın umranının gerçekleşebilmesi için uygun doğal ortamların olması zorunludur. Yaşama uygun doğal bir çevrenin yokluğu hayatın da yokluğu demektir. Doğal çevre insanların fizikî yapılarından, renklerine, iktisadi hayata kadar pek çok yönden belirleyici güce sahiptir. Doğal çevre aynı zamanda insanların karakterlerini de tayin etmektedir. Benzer doğal çevre içerisinde doğup büyüyen insanlar benzer karakter yapılarına sahiptirler. Coğrafya, öneminden dolayı, İbn Haldûn'un tarihe dair anlatılarının hep mukaddimesi durumundadır. İbn Haldûn, Umran ilmini anlatmaya gezdiği, gözlediği ve bizzat tecrübe ettiği dünyanın özelliklerini açıklayarak başlar (İbn Haldûn, 2014a, ss. 340-405). İbn Haldûn'un Akdeniz çevresindeki ülkelerde geçirdiği süre, coğrafyada önemli bir bilgi edinme yöntemi olan gezi ve gözlem metodunu hayatı boyunca sürdürmesine olanak tanımıştır. İnsanların yaşadıkları coğrafya ve o coğrafyadaki iklim şartları fertlerin maddi ve manevi yapısını etkilemektedir. Tarihi olayların baş aktörü olan toplumsal yapıları inceleme zorunluluğumuz adeta varoluşsal bir gerekliliktir. İşte insanın, toplumu anlama çabası sırasında sadece neden sonuç yığına takılması geçmişin bilgisinden uzaklaşmasını da beraberinde getirmektedir. Gençlerin ilgisini çekmek ve aynı zamanda kendilerini anlama çabalarını desteklemek, anlatılan tarihsel bilgilerin mutlaka coğrafya ile ilişkilendirilmesini gerektirmektedir (İbn Haldûn, 2014a, ss. 389-392).

İnsanın kendisini bilme ve anlama yolculuğu içerisinde coğrafyanın önemi çok büyüktür. Ayaklarını bastığı yer itibarıyla dünya üzerinde nerede olduğunu bilmek insana bir anlam haritası oluşturma fırsatı verir. Zihninde canlandırdığı anlam haritası içerisinde var olduğu yerin bilgisi gencin daha rahat düşünmesine fırsat verecektir.

Yüce Allah'ın biz Müslümanlara emri olan namazın farzlarından olan "istikbali kible" salt bir yön tayininden elbette fazlasıdır. Müslümanın yaşadığı çevre ile olan ilişkisini düzenleyen, kişiye o anda nerede bulunuyorsa bulunsun bir yer belirleme bilinci vermek isteyen bu emir bile sadece coğrafyanın insan hayatında varoluşsal öneme sahip olduğunu gösterir. Tarih bilincine sahip bireylerin yetişmesini istiyorsak öncelikle onların yaşadığı dünyayı, çevreyi daha iyi tanımları için gayret sahibi olmamız önem arz etmektedir.

Tarih derslerine ilginin araştırıldığı bilimsel bir çalışmada, öğrencilerin derse ilgisizlik nedenleri arasında tarihin yalnızca geçmişe ait bir bilgi yığını olarak görülmesi ve

günümüzle yeterince ilişkilendirilmemesi öne çıkmıştır (Utkugün & Yıldırım, 2023, ss. 457-488). Bu bağlamda, tarih derslerini gençler açısından daha ilgi çekici hale getirmenin bir yolu, coğrafi bilgilerin etkili bir şekilde kullanılmasıdır.

4.3. Nübüvvet

Peygamberlik, Umran ilminin temellendirildiği esaslardan bir diğeridir. Bu sebeple İbn Haldûn vahiy, ismet, mucize gibi birtakım konular üzerinde özellikle durur (İbn Haldûn, 2014a, ss. 416-426). Bu durumdan, kendisinin hem peygamberleri hem de peygamberliği beşerî umran için gerekli maddi temel şartlardan kabul ettiği anlamını rahatlıkla çıkarabiliriz. İnsanlığın gelişimi, ilerlemesi, maddi manevi refahı için peygamberlerin tebliği şarttır (Görgün, 1999, s. 547). Bu tebliğ sayesinde ki, insanlar ile yaratan arasındaki ontolojik bağ kurulabilir ve dünyanın imarı amacına uygun gerçekleştirilebilir (İbn Haldûn, 2014a, s. 405). Sadece sebep-sonuç ilişkileri içerisine sıkışıp kalmış bir tarihi bilgi yığını bırakın gençlerin yetişkinlerin bile fazlaca ilgisini çekmez. Kanaatimizce tarihin kırılma anlarında, mucizelere yer verilerek genç dimağlara sunulan bir tarih anlatımı, ilgi çekme adına gerekli dinamizmi zaten yakalamış demektir. Maddi olarak -hiç değilse görünürde-güçsüz olan bir topluluğun kendinden daha güçlü toplulukları varlığını yegâne sahibi Yüce Allah'ın yardımıyla yenmesi ilgi çekmekten öte, gencin kendisiyle yaratıcısı arasında kuracağı ilişkinin de harcı olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Bedir Savaşı'nda meleklerin yardıma gönderilmesi (Âl-i İmrân, 3:124-125), Ebrehe'nin güçlü ordusu karşısında Mekke'nin korunması (Fîl, 105:1-5), Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye bölerek geçmesi gibi ilahi yardımı işaret eden mucizevi sosyal olayların anlatımı, gençlerin geçmişte yaşanmış olaylara bakış açısını etkileyecektir. Gencin, güncel problemlerinin ne kadar karmaşık görünürse görünsün mutlaka bir çözüm yolunun bulunabileceğine dair iyimser bir yaklaşımı benimsemesi, sağlıklı bir toplumun temelini oluşturacaktır. Bu süreç, gençlerin içinde buldukları topluma aidiyet duygusu kazanmalarını da destekleyecektir.

Sonuç

İnsanların eylemlerinin yer ve zaman gösterilerek kaydedilmesi ve bu bilgilerin geleceği inşa etmek için kullanılabilir hale getirilmesi, Tarih ilminin ana konusudur. İbn Haldûn, *Mukaddime* adlı eserinde ilk kez tanımladığı Umran ilmi ile toplumsal yapıyı anlamak ve gençlere tarih bilinci kazandırmak açısından önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Tarih bilinci, gençlerin içinde yaşadığı toplumla entegrasyonunu ve ortak değerler paylaştığı diğer bireylerle geleceğe yönelik planlar yapabilesini sağlamak açısından kritik bir hazırlık sürecidir.

Bu çalışma, Tarih ilminin genç kuşakların aidiyeti, birlikte çalışma becerilerini ve geçmişle gelecek arasında köprüler kurma yeteneklerini ortaya çıkarmak için önemini ve tarih bilincinin birey ve toplum gelişimindeki etkisini, İbn Haldûn'un geliştirdiği Umran ilmi

örneğiyle ele almaktadır. İbn Haldûn, tarih bilinci kazanmış bireylerin tarihe sadece geçmişe dair olaylar silsilesi olarak bakmakla kalmayacağını, olayların arkasındaki nedenleri anlayarak buradan hareketle bazı olgulara ulaşabileceklerini savunur. Bu doğrultuda eleştirel bakış açısına sahip bireyler geleceklelerini de inşa edebileceklerdir.

Gençlerin tarih derslerini sıkıcı bulmalarının altında olayların sadece kronolojik olarak aktarılması önemli bir etkindir. Bu sonuçtan hareketle tarih öğretiminde kronolojik tarih anlatımıyla birlikte coğrafyanın tarihi olay ve olguları nasıl şekillendirdiği üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Sanal dünyada dijital oyunların sarmalındaki gençlerimiz en çok da oyunların geçtiği ortamdan etkilenmektedir. Tarihi bilgilerin verilirken coğrafyanın etkisini bu perspektiften değerlendirmemiz gerekir.

Umran ilminin dayanak noktalarından asabiyet, gençlerimize toplumsal kimlik inşa etmelerinde, milli ve manevi değerleri benimseyerek kendilerini canlı bir organizmanın parçası olarak görmelerinde itici bir güçtür. Aidiyet duygusuna sahip genç bireylerin zihnindeki "ben kimim" sorusu daha kolay cevaplanabilecektir.

İbn Haldûn'un ilk kez ortaya koyduğu Umran ilminde nübüvvet anlayışı, tarihi olaylardaki tek düzelikten kurtulmayı ve beraberinde önemli kırılma noktalarını anlamayı beraberinde getirmektedir. Nübüvvet anlayışı, ilahi müdahalelerin toplumsal olaylar üzerindeki etkisini anlamaya yönelik bir bakış açısı sunarak, gençlerin tarihi olaylara yönelik ilgisizliğinin altında yatan nedenleri ortadan kaldırmaya katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak İbn Haldûn'un Umran ilmi, tarihi gençlerin gözünde sıkıcılıktan kurtarıp içinde yaşadıkları toplumu daha iyi anlayıp geleceğe yönelik planlar yapmalarına fırsat verecektir.

Kaynakça

Âl-i İmrân. (t.y.). *Kur'an Yolu (20 Eylül 2024)*. <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresinden erişildi.

Apak, A. (2016). *İslam tarihi araştırmaları*. Ensar Yayınları.

Apak, A. (2011). Kabile asabiyetinin mahiyeti üzerinde değerlendirmeler. *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 76-91.

Aslan, E., & Akçalı, A. A. (2007). Kimlik sunumu olarak tarih eğitimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 125-140.

Baykara, T. (1995). *Tarih araştırma ve yazma metodu*. İrfan Kültür ve Eğitim Derneği Yayını.

Carr, E. H. (2009). *Tarih nedir?* (Çev., M. G. Gürtürk,). İletişim Yayınları.

Collingwood, R. G. (1996). *Tarih tasarımı*. (Çev., K. Dinçer,). Gündoğan Yayınları.

- Ensârî, E. F. C. M. (2003). *Lisânü'l-Arab*. Dâru's-Sadr.
- Fîl. (t.y.). *Kur'an Yolu (20 Eylül 2024)*. <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Gökdağ, K. (2021). İbn Haldûn. İçinde F. Toktaş (Ed.), *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri-Felsefe* (ss. 212-213). Mana Yayınları.
- Görgün, T. (1999). İbn Haldûn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 19, s. 538-547). TDV Yayınları.
- Görgün, T. (2020). Mukaddime. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 2, s. 453-461). TDV Yayınları.
- İbn Haldûn. (2014a). *Mukaddime*. (C. 1). (Thk., A. A. el-Vâfi,). Dâru'n-Nahdatu Mısır.
- İbn Haldûn. (2014b). *Mukaddime*. (C. 2). (Thk., A. A. el-Vâfi,). Dâru'n-Nahdatu Mısır.
- Öz, D. (2016). *Tarih felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- Öz, Ş. (2017). *İslam tarihi metodolojisi*. Endülüs Yayınları.
- Özdemir, R. (2018). Tarih bilincinin oluşması ve tarihi vesikaların değerlendirilmesinde nelere dikkat edilmelidir. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 121-130.
- Özlem, D. (2016). *Tarih felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- Stearns, P. N. (2009). Neden tarih öğreniyoruz (Why Study History?) (Çev., E. Dinç,). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 118-119.
- Tekâsür. (t.y.). *Kur'an Yolu (20 Eylül 2024)*. <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Togan, A. Z. V. (1985). *Tarihte usûl*. Enderun Kitabevi.
- Uludağ, S. (1999). İbn Haldûn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 19, s. 538-547). TDV Yayınları.
- Ünalp, F. R. (2022). Tarih bilinci ve milli şuur. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Utkugün, C., & Yıldırım, R. (2023). 1970'lerden günümüze öğrencilerin tarih derslerine yönelik görüşleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 16(62), 457-488.

Ibn Khaldun's Theory of Umran and Historical Consciousness

Ahmet Gedik

Extended Abstract

History is the science of explaining human actions in relation to time and place. Ibn Khaldun described this science as “a path that is sacred, beneficial, and noble, leading us to the past conditions of nations’ morals and the lives of the prophets.” For those who wish to gain the benefits of this science, there is a specific method. Among the requirements of this method are discovering the causes behind events, reaching a level of profound reflection, and the ability to establish connections between the past, present, and future.

An individual must be aware of the accumulation brought by the society in which they live from the past to the present. Through this awareness, one can comprehend the causes and consequences of wars, economic crises, and social movements, ultimately enabling both the individual and society to make plans for the future. Young people who acquire historical consciousness are not only equipped with a sense of societal belonging and responsibility but also become part of the value judgments and future plans of the society they live in.

The science of history is a form of awareness related to human identity. This awareness enables individuals to understand their place and importance within society. In this context, a young person can find answers to the fundamental questions they often ask, such as “Who am I?” and “What is my place in society?” by referring to the data provided by history. The brevity of human life results in an inability to gain sufficient knowledge and experience to interpret social events and solve certain problems. History, as a science, provides a way out of this negative situation. It offers an opportunity to travel through time, allowing us to benefit from the experiences of societies that believed like us, thought like us, and faced similar difficulties.

While living in the present, humans also feel the need to plan for the future. In the face of the anxiety and uncertainty of the future, history, with its knowledge of past times, offers the opportunity to set direction. From this perspective, in today’s fast-paced world where people’s souls struggle to keep up with their bodies, historical consciousness is

crucial for our youth in their efforts to make sense of today and build a bridge to tomorrow.

The science of history is an honorable and dignified field of knowledge. Just as old age, which represents the mature period of life, is valuable in terms of experience, the human products that are made visible and known by nations over long periods of time are also of great value. When we look at developed societies, we can understand the value they place on history. Societies that do not value their history admire and imitate those who know their history and can present it to others with ease. The ability to be a society that is imitated, rather than one that imitates, is directly related to the value given to history.

In educating our youth and preparing them for life within society, it is important to identify the aspects of lessons, ranging from elementary school to higher education and even graduate studies, that make their lives easier and more meaningful. In this regard, it is extremely important to make an explanatory and persuasive effort to emphasize the importance of history lessons for our youth.

History provides our youth with knowledge about the causes of events and, moreover, instills in them the excitement of asking questions to which they hope to find answers. As history shifts from being a mere collection of past events to a dynamic field that enlightens the present and the future, where they will be eager to learn the causes and consequences, their interest in the subject will undoubtedly grow.

The “past” is what shapes the identity, or in other words, the sense of belonging, of people living together in the same geography for an extended period of time. The knowledge and understanding of the past by younger generations and its transmission to future generations is the key to a healthy and prosperous society.

When we look at the examination of past events as an investigation of a chain of causes, consciousness emerges. The state of consciousness that distinguishes humans from all other living beings also influences their perspective on the past. This conscious look at the past simultaneously gives meaning to the present. The process of self-awareness and understanding of the external world, and the ability to make sense of the network of relationships in which one is involved, can also be described as the state of consciousness. Through this state of consciousness, humans can establish connections between the past and the present and make meaningful inferences about the future.

Ibn Khaldun was born on the 1st of Ramadan, 732 AH (27th May 1332) in Tunis. Due to his ancestors' arrival in the region of Hadramaut in Yemen through conquests, he was known as “Hadrami,” and because he spent much of his life in North Africa, he was referred to as “Maghribi.” He was also known as “Tunsi” due to his birthplace in Tunis.

Ibn Khaldun's ancestors initially settled in Andalusia with the Islamic conquests. The family held positions in the administrations of the states established in both Andalusia and the

Maghreb. At times, their role was supportive, while at other times, it involved opposition or even taking control of the administration. Following the rapid progress of Christian conquests during the Reconquista, the family migrated to Tunis.

Later in life, Ibn Khaldun made a choice that led him to follow his grandfather's path in bureaucracy, taking up high-ranking state positions, rather than following the scholarly path of his father. This decision resulted in a life filled with adventure, where he frequently moved between Andalusia, Tunis, and Fez. The dynamic political life of North Africa at the time provided him with opportunities to attain the power and positions he sought.

His family's migration from Hadramaut in Yemen to the major civilization center of Andalusia and their subsequent travels to Tunis and Fez, along with the fragility of the political and cultural structure in North Africa and Andalusia in the second half of the 14th century, significantly contributed to Ibn Khaldun's academic and political growth. The intellectual foundation for Ibn Khaldun's major historical work, *Kitâb al-Ibar*, and its first volume, *Muqaddimah*, was shaped by this fruitful and dynamic life.

In the first volume of *Muqaddimah*, Ibn Khaldun delves into the depths of past and present events, developing a new system that aims to awaken people from their state of negligence and uncover the laws governing the development of humanity. This system examines the nature of the Arabs and Berbers, the Muslim populations of Andalusia and North Africa, and through this, seeks to uncover facts about human nature.

People can create *Umran* (civilization) within a society. All formations and destructions in the world are related to human existence. Following large-scale events such as a plague or a Mongol invasion, with the subsequent reduction in the human population, the elements of *Umran* also decline. In the *Umran* created by people, this can sometimes lead to corruption.

Ibn Khaldun emphasizes the importance of geography in this system, explaining how physical and human geography impacts society and the individual's life. In the first volume of *Muqaddimah*, he provides detailed information about both physical and human geography, illustrating through examples how geography brings about changes in both society and the individual. During his defense of Damascus against Timur alongside Sultan Ferec, Ibn Khaldun's interest in geography became evident when Timur was impressed by his knowledge of the Maghrib's geography and requested that Ibn Khaldun document what he had shared.

According to Ibn Khaldun, every existence and being is directed toward a specific purpose. Human beings are naturally inclined to form communities, and the existence of these communities relies on *asabiyyah* (social cohesion). *Asabiyyah* is the unity and solidarity that binds family members together, enabling them to defend against external threats,

and it is at its strongest within the family but weakens as it spreads to tribes and larger groups.

Ibn Khaldun uses the example of the early success of the Islamic conquests to demonstrate how the initial enthusiasm fades over time, ultimately showing the limits of *asabiyyah*. According to him, geography is a significant factor in understanding *Umrān*. It refers to the physical environment in which people are necessarily embedded, interacting within, and continuing their existence within these relations.

In the process of self-discovery, geography plays an important role. By knowing the physical space they occupy, individuals can create a map of meaning in their minds, allowing them to think more clearly and comfortably about their place in the world.

A scientific study investigating students' lack of interest in history revealed that one of the main reasons was that history was seen only as a collection of past information, disconnected from the present. In this context, one way to make history lessons more engaging for young people is to effectively incorporate geographical knowledge.

Prophethood is another foundational element of *Umrān* theory. Ibn Khaldun discusses topics such as revelation, infallibility, and miracles in relation to human civilization, considering them essential for the material foundation of human progress. The mission of the prophets is indispensable for the advancement of humanity, as it establishes the ontological connection between humans and their Creator, guiding the world toward its purpose.

In the Qur'an, the miracles in events such as the Battle of Badr, the protection of Mecca from the army of Abraha, and Moses parting the Red Sea serve as examples of divine assistance in social events. By incorporating these divine interventions along with geography, young people's perspectives on historical events are likely to be influenced and shaped in a more dynamic and engaging way.